

DE EERSTE STEEN

CARSTEN JENSEN

DE EERSTE STEEN

Vertaald door
Lammie Post-Oostenbrink
en Kor de Vries

2018
DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

Deze publicatie is mede tot stand gekomen met een subsidie van de Danish Arts Foundation.

DANISH ARTS FOUNDATION

Copyright © 2015 Carsten Jensen en Gyldendal

Copyright Nederlandse vertaling © 2018 Lammie Post-Oostenbrink
en Kor de Vries

Oorspronkelijke titel *Den første sten*

Oorspronkelijke uitgever Gyldendal, Oslo

Omslagontwerp Moker Ontwerp

Foto auteur Isak Hoffmeyer

Vormgeving binnenwerk Adriaan de Jonge, Amsterdam

Druk Bariet Ten Brink, Meppel

ISBN 978 90 234 7391 6

NUR 302

debezigebij.nl

OPDRACHT

Ik ontmoette Shah Wali in 1988 in een moedjahedienkamp in het Arghistandal, toen de Russen nog in Afghanistan zaten. Hij viel me op omdat zijn kindergezicht zich voortdurend samentrok door tics die thuishoorden bij een veel oudere persoon die door traumatiserende gebeurtenissen werd geplaagd. De moedjahedien vertelden mij dat Shah Wali getraind was als sluipschutter. Hoewel hij nog maar twaalf jaar oud was, had hij al zes mensen gedood.

Dit boek is opgedragen aan Shah Wali en alle anderen die het leven werd ontnomen door een oorlog waar geen einde aan komt.

‘Manuel begon zich te realiseren dat oorlog betekent je uiterste best doen om kleine stukjes ijzer in levend vlees te laten doordringen.’

André Malraux, De hoop

PROLOOG

Ik loop tussen gevulde en lege graven. Wie controleert de inhoud van de lijkkasten? Wie verifieert de inscripties op de grafstenen? Wie waren ze toen ze leefden? Wie zijn ze als ze sterven?

DEEL 1

3E PELOTON

WITTE ZONE

De witte augustushemel is zo plat als een plafond. Ze kunnen de woestijn aan de andere kant van de muur niet zien. Ze weten dat die er is, oneindig op een manier waarbij ze zich niets kunnen voorstellen. Ze moeten naar de vijand zoeken, terwijl de vijand naar hen zoekt. Hun wacht een spelletje verstoppertje spelen in de leegte.

Er bestaat geen lopende band die hen naar hun lot brengt, geen onafgebroken rommelende donder die waarschuwt voor de nabijheid van het front, geen immens bonkend ritme dat hen dreigt te verzwelgen. Over vier maanden gaan ze met verlof, over zes maanden zijn ze weer terug. De oorlog is slechts een periode in hun leven.

De pelotonscommandant kijkt naar zijn mannen. 'Jullie hebben er zelf voor gekozen hiernaartoe te komen. Vergeet dat niet. Jullie zijn hier vrijwillig. Op een dag zal jullie keuze een onderscheiding of een aanklacht zijn.'

Er klinkt lawaai, maar dat komt van hun eigen troepen. Het gebrom in de lucht verraadt de nabijheid van een groot vliegveld, transportvliegtuigen die opstijgen en landen, helikopters met hun klapperende rotorbladen, straaljagers die brullend over de startbaan scheuren. Het is alsof deze oorlog een groot komen en gaan is en helemaal geen vaste plek heeft.

'Je kunt niet zelf besluiten of je wilt zweten,' zegt de pelotonscommandant. 'Je kunt niet zelf beslissen of je diarree of last van verstopping krijgt. Je lichaam is als een auto zonder stuur. Er zit geen versnellingspook of koppeling in, er zijn geen remmen en er is geen gaspedaal. Je bent passagier in een voertuig waarover je geen controle hebt.'

Rasmus Schrøder heeft helderblauwe ogen die, als je ze nauwkeuriger bekijkt, een donkerder tint verbergen, marineblauw of purper wellicht. Zijn lippen zijn knalrood met een perfecte welving die door een klein litteken wordt ontsierd. Hij heeft zich vanochtend niet geschoren. Net als vele anderen is hij van plan een volle baard te laten groeien, alsof de woestijn

tijn zelf hun heeft opgedragen dat ze moeten lijken op de vijand die zo lastig te vinden is.

Hij noemt Denemarken de Witte Zone, een plek waar het hart vijftig tot zestig keer per minuut slaat, in een gezapig, regelmatig ritme, en waar het leven in een halfslaap wordt geleefd, tevreden en weerloos. Je staat tegenover een gewapende man en je smeekt om je leven in plaats van zijn strottenhoofd te verbrijzelen. De Witte Zone is de zone van de schapen.

Ze hebben een continent verlaten en zijn over de helft van een ander gevlogen. Bergen, woestijnen, rivieren en meren. Vlekjes in de leegte verraaden de aanwezigheid van een dorpje. Denemarken zou in een plooi tussen twee bergketens kunnen liggen. Ze weten niet wanneer ze het luchtruim boven Iran verlaten en de grens met Afghanistan passeren. Wat is een grens, gezien vanaf tien kilometer hoogte?

‘Jullie zijn soldaten. Jullie horen in de Gele Zone, waar je hart honderd keer per minuut slaat. De zone van de waakzaamheid. In de Rode Zone vechten jullie voor je leven. In de Grijs Zone staan jullie met de rug tegen de muur.’ Schrøder houdt hier altijd een pauze. ‘In de Zwarte Zone wacht de paniek. Als de meesten van jullie willen zeggen dat je niet meer kunt, komt dat niet omdat jullie op het punt staan om in te storten. Dat komt gewoon omdat het zwaar is. Als jullie bloed proeven en jullie je hart in je oren voelen kloppen – pas dan zijn jullie kapot.’

Camp Bastion strekt zich in alle richtingen uit. De gravelwegen komen in rechte hoeken bij elkaar en vervolgen hun koers tot de volgende haakse ontmoeting. Er zijn barakken, containers en tenten in dezelfde kleur als het gruis. In de verte liggen de schanskorfmuren, balen met grind bij elkaar gehouden door vilt en gegalvaniseerde staalnetten, snel op te bouwen, snel af te breken. Er is niets wat je blik vangt of opzweept. De lucht trilt in de hitte als een voorbode van komende fata morgana's.

Als het derde peloton zich klaarmaakt de woestijn in te trekken om naar Camp Price te gaan, hangen hun scherfvesten, geweren en bepakking met een nieuw gewicht aan hen vast, die ze tijdens hun training niet hebben gemerkt.

Nu wordt het ernst, denken ze. Verwachtingsvol luisteren ze naar het kloppen van hun hart.

GELE ZONE

1

Hannah draagt een legergroene tanktop, alle anderen in het derde peloton lopen met ontbloot bovenlijf rond. In Denemarken hebben ze de hele zomer aan hun kleurtje gewerkt, dus de witgloeiende zon van Helmand stoort hen niet. Sommigen hebben getatoeëerde lijven. Anderen hebben nog steeds lege ruggen, torso's en armen die erop wachten te worden gevuld met kruisen, Deense vlaggen en doodshoofden, of met liefdesverklaringen aan de kameraadschap en abstracte principes, vaak met sierlijke letters in het Latijn geschreven. De lege plekken zijn gereserveerd voor eden van trouw aan het absolute of symbolen daarvan. Ze zijn een marcherend schilderijen kabinet, doeken die wachten op een penseel.

Ze zijn allemaal winnaars. Zo denken ze over zichzelf, niet omdat ze ervan uitgaan dat ze een oorlog zullen winnen die al vele jaren bezig is. Ze zijn winnaars omdat ze zo ver zijn gekomen. Ze hebben de training doorstaan. Ze zijn goed genoeg. De verliezers zijn degenen die het onderweg moesten opgeven, omdat ze geen uithoudingsvermogen hadden of domweg niet begrepen wat discipline was. Ze konden dan misschien wel goed omgaan met een automatisch geweer, maar dat is niet genoeg als het er echt om gaat en als je niet snapt dat je ook verantwoordelijk bent voor de man naast je.

Het derde peloton heeft Camp Bastion achter zich gelaten en is gewend aan de nieuwe basis, Forward Operating Base Price, die net als vele andere bases naar een gesneuvelde soldaat is vernoemd. In tenten en containers heeft Camp Price plaats voor vijfhonderd man. Driehonderdvijftig van hen zijn Denen, de rest is Brits. Achter een omheining midden op de basis is een groep Amerikaanse commando's gehuisvest. Een enkele keer laten de Amerikanen zich zien in het cookhouse, maar er is geen verkeer de andere kant op. Het is verboden Klein-Amerika te betreden. Uitzondering is de uitkijktoren, die zich tussen de tenten van de commando's verheft en uitzicht biedt op de bergketens in de verte. De barakken in Camp Bastion

zijn verruild voor grote donkerbruine tenten uitgerust met airconditioning, die met elkaar zijn verbonden door zwarte plastic roosters, die als paden op het grind zijn geplaatst.

Ze zijn op hun eerste patrouille geweest, maar hebben nog niet gevochten. Het landschap is eentonig, behalve langs de rivieroevers, waar de dichtbevolkte Groene Zone ligt, het slagveld met zijn door muren omzoomde boerderijen, maïsvelden en houtwallen, een lemen labyrint vol mogelijke hinderlagen. Mondingsvuur hoort bij deze afwijzende architectuur uit de ijertijd, en geweersalvo's horen, net als het gemekker van de geiten en het geschreeuw van kinderen, bij het geluidsdecor. Daar zijn ze aan gewend. Het lawaai van de oorlog is een levensteken.

Als ze op patrouille gaan, rijden ze in het midden van Highway 1. Alle verkeer wijkt uit naar de berm of blijft staan. Anders worden er lichtraketen afgevuurd en daarna waarschuwingsschoten. In hun pantserinfanterievoertuigen denderen ze langs twee rijen stilstaande voertuigen. De angst voor auto- en bermbommen bepaalt hun aanpak.

'In Irak konden we het verkeer niet dwingen om te stoppen,' zegt Robert, een van de drie sergeanten van het peloton. Hij is in Irak geweest, niet in de zandbakken in het zuiden, Camp Eden of Camp Danevang, maar als werknemer van een Amerikaans beveiligingsbedrijf in Bagdad. Lijfwacht, gewapende escorte, transport, dat soort werk. Darsky heet de firma. Geen van hen heeft daar ooit van gehoord. *Contractor* noemt hij het zelf. 'Huursoldaat,' zegt Schrøder.

In Irak reden ze in hun zilverglanzende Mitsubishi Pajero op de linkersbaan. Aanvallen kwamen altijd van achteren en de chauffeur was het kwetsbare punt. De aanvallers werden naar de passagierskant gedwongen. De achterklep stond open en daar stond een machinegeweer klaar.

'Menselijke schilden,' zegt Robert, die al snel wordt omgedoopt tot Irak-Robert. Hij spreekt op een toon alsof hij er alles vanaf weet. 'Iedereen maakt gebruik van menselijke schilden. Dat deden wij ook. Als we een kruising naderden waarvan we wisten dat we er in een hinderlaag of op een bom konden rijden, wuifden we altijd het verkeer door. Auto's vol gezinnen, vrouwen, kinderen, alles. Dan konden zij ervoor opdraaien. Dat was de standaardprocedure. Zo werkt overleven. Wees een klootzak of sterf.'

Roberts gezicht had iets ongevoeligs kunnen uitstralen, ware het niet dat zijn ietwat schele, niet zo gefocuste blik hem een kwetsbare uitdruk-

king geeft. Als hij zich concentreert, wordt zijn sceelheid uitgesproken. 'Ik ben in elk geval een eerlijke klootzak.' Hij wrijft zich over de kin met de harde baardstoppels.

'Maar zo doen we dat hier niet.' Dat is de reactie van Schröder als hij Robert voor de eerste keer over Irak hoort uitweiden.

'Dat weet ik,' zegt Irak-Robert. 'Afghanistan is de goede oorlog.'

Het zijn de mensen die in het landschap rondlopen aan wie ze niet kunnen wennen. Sombere gezichten met uitstekende neuzen en grote baarden, diepliggende ogen die hen tegelijkertijd lijken te negeren en te veroordelen. Kleding met veel plooiën, kaftans, sjaals, wijde broeken van meters stof die hun dragers verhullen en ze tegelijkertijd iets gewichtigs geven, alsof ze als het ware net als hun gewassen uit het landschap omhoog zijn gekomen. Een dish-dash heet die volksdracht, denken ze. Maar dat is de tot de voeten reikende jurk van de Saoedi-Arabiërs. '*Salwar kameez*,' corrigeert Schröder. Ze hebben geen Deens woord voor de ommuurde boerderijen en gebruiken het Engelse *compounds*. '*Qalat*,' zegt Schröder, die ook verbindingsofficier is en Pasjtöe spreekt. 'Dat is een qalat.' Twee andere belangrijke woorden zijn *badal*, wraak, en *nang*, eer. Zullen ze het ooit leren?

Ze verroeren zich niet. De Afghanen hoeven het niet te zeggen. Ze stralen het uit. Ze zien er Bijbels uit, overlevenden uit een ander tijdperk met een koppigheid die moeilijk van vijandigheid te onderscheiden is. Dat ze achter het stuur zitten van een gedeukte witte Toyota Corolla of een mobiele telefoon tegen het oor houden maakt hen niet minder excentriek. De Denen roken een sigaret met hen. Ze hebben een taalgids gekregen met honderd woorden en uitdrukkingen. Hoe gaat het? Met mij gaat het goed. Heb je wapens bij je? Doe je kofferbak open. Handen omhoog. Ga op je buik liggen. Geef je over.

De Britten noemen de taliban *ragheads* of *shitheads*. De Denen zeggen voddenkoppen of Tali-bob. De lokale bevolking heet LN, een afkorting voor *Local Nationals*. Zelf worden ze *ferangi* genoemd. Dat betekent 'zij uit het Westen'. Ze praten nooit met een Afghaan zonder het gewicht van het automatische wapen in hun hand te voelen. Tot nu toe kan nog niemand in het peloton een bevestigd slachtoffer op zijn conto schrijven.

'Schröder, vertel nou een keer de waarheid. Waarom ben je hier?'

Jakobs stem klinkt plagerig. Zo praat je niet tegen een meerdere. Maar de soldaten zijn tijdens de acht maanden training een hechte groep ge-

worden en hebben het idee dat ze alles van hun pelotonscommandant weten. Hij heeft een carrière in het leger die, hoewel niet helemaal volgens het boekje, toch niet zo heel veel afwijkt van de gebruikelijke weg. Hij is al een keer eerder naar Afghanistan uitgezonden geweest. Maar wat hen interesseert is zijn baan in het burgerleven.

Jakob is de jongste van het peloton, negentien jaar. De anderen plagen hem met zijn leeftijd. Jakob zegt hardop wat hij denkt en zijn nieuwsgierigheid kent geen grenzen. Hij heeft rood haar en sproeten op zijn neus. Als enige van hen zit hij in een shirt in de zon, die nog steeds krachtig schijnt, hoewel het al september is. De meesten hadden een extra laag boven op hun bruine zomerhuid gekweekt. De melkwitte Jakob heeft een verbrande nek en armen. Zijn gezicht zit in de schaduw onder een knalrode baseballpet.

‘Hebben ze je ontslagen? Heb je in de kas gegraaid?’ Jakob wil niet ophouden met het plagen van Schrøder.

‘Ik ben hier om het verschil te maken.’ Er klinkt zoveel ironie door in de stem van Schrøder dat hij daarmee op voorhand aangeeft dat ze juist dit antwoord van hem niet serieus moeten nemen.

‘Daar geloven we niks van.’ Michael is een jaar of vier, vijf ouder dan Jakob, schutter, midden twintig en een soort oudere broer voor hem. Hij is altijd degene die Jakob in bescherming neemt en ervoor zorgt dat de plagerijen niet ontsporen. Hij grijnst Jakob opbeurend toe, die met zijn geweer op schoot op een stoel zit. Ze zijn bezig hun uitrusting klaar te maken. Michaels rechterschouder wordt bedekt door een luipaard met ontblote tanden. *IN OMNIA PARATUS*, staat eronder. Op alles voorbereid.

‘Oké,’ zegt Schrøder. ‘Aarde onder mijn nagels. Iets doen. Daarom ben ik hier.’ Hij aarzelt even. ‘Inspiratie.’

Schrøder was in het burgerleven gameontwerper. Een aantal spellen dat zij kennen heeft hij mede ontwikkeld. Ze gaan vooral over kaalgeschoren huurmoordenaars met een code in hun nek getatoeëerd en een gezicht met net zoveel uitdrukkingen als de top van een duim. Dat maakt hem tot het populairste gespreksonderwerp onder de mannen van het peloton. Ze discussiëren er steeds weer over. ‘Als jij Schrøder was, zou jij dan ruilen en in plaats daarvan hiernaartoe gaan? Stel je eens voor dat je de hele dag achter het beeldscherm de vetste spelletjes mag spelen en er ook nog voor betaald krijgt.’

Maar de discussie eindigt altijd op hetzelfde punt, met een aarzelende

bekentenis. Ja, zij zouden ruilen. Ze weten dan wel niet hoe het is om Schröder te zijn, maar ze weten wel hoe het is om hier te zijn. Op dit moment vervelen ze zich. Maar er zullen dingen gebeuren. Jakob voelt het als hij zijn geweer in handen heeft. Dit is geen joystick waarmee hij zit te spelen. Dit hier is *the real thing*.

Jakob is degene die het dichtstbij in de buurt is geweest. Op de middelbare school heeft hij stage gelopen bij een mediabedrijf op Kalvebod Brygge in Kopenhagen dat games ontwierp. Hij moest vooraf een geheimhoudingsverklaring ondertekenen, waarin hij beloofde niemand te vertellen wat hij zag op de beeldschermen waar de nieuwe spellen werden ontwikkeld. Maar de clause omvatte niet de muurschildering in de kantine met twee chicks in hoge laarzen en leren bh's die elk een zweep in hun handschoende handen hadden.

'Hun leren broekjes zaten gewoon zo strak,' zegt Jakob. 'Je kon bijna hun kutvocht ruiken.'

Het detail met het kutvocht vermeldt hij alleen die ene keer. Mads met het gleufje in zijn kin die, zoals iedereen weet, de grootste *player* van het peloton is, kijkt hem aan, trekt vragend zijn krachtige, donkere wenkbrauwen op. Mads scheert zich elke dag. Het gleufje in zijn kin is belangrijker dan een baard. 'Kutvocht,' zegt hij. 'Zei jij nou kutvocht?' Jakob knikt wat onzeker. 'Hoor de expert eens,' zegt Mads met een stem waar de neerbuigendheid van afdruipt. 'Hoe ruikt kutvocht ook alweer precies? Ja, want ik weet het niet en ik heb mijn neus toch vele malen heel dicht in de buurt gehad. Maar precies dat detail heb ik nooit echt meegekregen.'

'Kom op, Mads.' Jakobs toon is bijna smekend. 'Iedereen weet toch hoe kutvocht ruikt.'

'Ja, ik weet dat dus niet. Ruikt een kut naar kaneel? Of is het vis? Geukte kabeljauwkuit soms?'

'Hé man, hou je een beetje in. Er zijn hier ook vrouwen bij.' Hannah interrumpeert hem en wendt zich tot Jakob. 'Jij bent zeker degene die de schermafbeeldingen op de computers heeft gemaakt. Tietenparade.dk. Lekkerekontjes.dk. Epicboobs. Moeten we echt allemaal gedwongen naar die gore fantasieën van je zitten kijken?'

Telkens wanneer Hannah inlogt in de container op de basis, waar Defensie computers met internetverbinding voor de soldaten ter beschikking heeft gesteld, verschijnen dezelfde schermafbeeldingen, en ze verdenkt Jakob ervan die te hebben gemaakt: een rij vrouwen die op hun

knieën liggen met hun volumineuze achterwerken omhoog en met uitzicht op hun vochtig glanzende, gladgeschoren kutjes.

Hannah is atletisch gebouwd, haar halflange haar wordt door een elastiek bij elkaar gehouden in haar nek. Ze heeft een sixpack op de plek waar jonge vrouwen normaal gesproken zachte rondingen hebben. Zelf is ze van mening dat een goed getraind lichaam altijd een bewijs is van eenzaamheid. Zo is ze aan het hare gekomen voordat ze soldaat werd, alleen op steile ramps met een paar anderhalve kilo zware, agressieve inline-skates aan haar voeten, alleen op de rand de luttele seconden voor de sprong naar beneden langs de vijf meter hoge, bijna loodrechte wand van de *vert ramp*, alleen met gescheurde gewrichtsbanden, pijnlijke knieën, verstuikte enkels, alleen ook met de triomf als een 720 luke.

Hier trainen ze samen, niet omdat ze bodybuilderfreaks zijn, maar omdat hun lichaam de hoeveelheid gewicht die ze op patrouille moeten meeslepen anders niet aankan. Ze moeten met veertig kilo op hun rug kunnen schieten en kogels kunnen ontwijken. Dat redden ze niet zonder regelmatig oefenen met beenpress en halters.

Viktor is de sergeant-majoor van het peloton en Schrøders onderbevelhebber. Hij is halverwege de dertig en heeft een verleden als pedagogisch medewerker. Hij heeft ook gewerkt als crossfit-instructeur in trainingscentra in het hele land met namen als ‘De Ziederij’, ‘De Drukkerij’, ‘De Smederij’ en ‘De Melkerij’, gesloten werkplaatsen met ruwe betonnen vloeren en afbrokkelende muren die ooit witgekalkt waren. Viktor heeft een tatoeage midden op zijn borstkas, een dobbelsteen met zes ogen die naar boven wijzen. Hij weet dat het bij crossfit ook om gevoelens gaat. De mannen schreeuwen, steunen en hijgen tijdens de zware oefeningen niet alleen van de fysieke inspanning, als elke spier in hun geconcentreerde gezicht strakgespannen staat en hun hart als een bezetene klopt. Er zijn ook mensen die met een pijn vanbinnen rondlopen. Het helpt niet om die pijn van je af te praten. Dat hoeft ook niet. Hij moet eruit worden geschreeuwd. Ze kreunen in koor als ze aan crossfit doen.

Waarom heeft Hannah zich aangemeld bij het leger? Dat vraagt ze zich vaak af. Waarom de gevechtstroepen in plaats van de communicatietroepen? Ze ging naar een inspiratiedag in de Antvorskov-kazerne. Ze kregen ruimzittende uniformen uitgereikt, moesten camouflagecrème op hun gezicht smeren, zodat de huid dezelfde kleur kreeg als de uniformen. Die leken te zijn ontworpen voor beukenbossen en hoorden niet thuis in ver